

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ

УДК 94(476)''18''(043.3)

ЕФІМОВІЧ АЛЕНА ВАСІЛЬЕЎНА

**РЭФОРМА М.М. МУРАЎЁВА Ў ДЗЯРЖАЎНАЙ ВЁСЦЫ БЕЛАРУСІ
1857-1862 ГГ.**

07.00.02 – айчынная гісторыя

Аўтарэферат дысертацыі
на атрыманне вучонай ступені кандыдата гістарычных навук

Мінск – 2006

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

Работа выканана ў дзяржаўнай установе адукацыі
«Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы»

Навуковы кіраўнік –

кандыдат гістарычных навук, дацэнт

Сосна Уладзімір Аркадзевіч

(кафедра гісторыі Беларусі старажытнага часу і
сярэдных вякоў Беларускага дзяржаўнага
універсітэта)

Афіцыйныя апаненты:

доктар гістарычных навук, прафесар

Савіцкі Эдуард Міхайлавіч

(кафедра гуманітарных дысцыплін
Прыватнай установы адукацыі «Інстытут
парламентарызма і прадпрымальніцтва»)

кандыдат гістарычных навук, дацэнт

Кітурка Ірына Фёдарайна

(кафедра эканомікі і мэнаджмэнту
Інстытута паслядыпломнай адукацыі Установы
адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
ім. Янкі Купалы»)

Апаніруючая арганізацыя –

Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны
эканамічны ўніверсітэт»

Абарона адбудзецца «**26**» студзеня 2006 г. у 14⁰⁰ гадзін на паседжанні
савета па абароне дысертацый Д.02.01.05 дысертацый на атрыманне вучонай
ступені доктара гістарычных навук пры Беларускім дзяржаўным ўніверсітэце
па адрасу: 220050, г. Мінск, вул. Ленінградская, д. 10, ауд. 407. Тэлефон
вучонага сакратара: 227-45-11.

З дысертацый можна азнаёміцца ў бібліятэцы Беларускага
дзяржаўнага ўніверсітэта .

Аўтарэферат разасланы «13» снежня 2005 г.

Вучоны сакратар

Савета па абароне дысертацый Д.02.01.05

доктар гістарычных навук, дацэнт

В.І. Менькоўскі

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

Актуальнасць тэмы дысертацыі. Эканамічная гісторыя XIX ст. з'яўляецца адным з прыярытэтных напрамкаў сучасных даследаванняў. У гэты перыяд у краінах Усходняй Еўропы, у тым ліку і на беларускіх землях, ішоў актыўны працэс пераходу ад феадальных адносін да капіталістычных. Працэс мадэрнізацыі закранаў не толькі прамысловасць, але і аграрны сектар эканомікі. Важную ролю ў гэты час адыгрывала рэфармаванне менавіта сельскай гаспадаркі, якая павінна была адпавядаць патрабаванням развіцця прамысловасці. Не была ў гэтым плане выключэннем і Расійская імперыя у складзе якой тады знаходзілася Беларусь.

Цэнтральнае месца ў працэсе фарміравання буржуазных вытворчых адносін у Расіі займала сялянскае пытанне, бо менавіта залежнасць сялян ад зямлі тармазіла развіццё прамысловасці, для якой была патрэбна свабодная рабочая сіла. Імкнучыся зменшыць востры аграрнага крызісу, расійскі ўрад пайшоў на рэформы, якія па сваіх умовах тычыліся сялян і меліся прадухіліць іх хваляванні. У 1857 – 1862 гг. у дзяржаўнай вёсцы дзевяці заходніх губерняў Расійскай імперыі праводзілася рэформа, якая па сутнасці сваіх задач стварала ўмовы для пераходу да капіталістычных адносін. Вывучэнне рэформы 1857 – 1862 гг. уяўляе не толькі навуковую, але і практычную цікавасць. Аналіз прычын няўдач рэформы мае важнае значэнне ў распрацоўцы кірункаў рэфармавання аграрнага сектару эканомікі Беларусі, што робіць дадзеную тэму дастаткова актуальнай і эканамічнай навукі.

Неабходнасць поўнага асэнсавання сацыяльна-эканамічных працэсаў на беларускіх землях у сярэдзіне XIX ст. і, у прыватнасці, пераўтварэнняў у дзяржаўным сектары, абумовіла выбар тэмы дысертацыі.

Сувязь работы з буйнымі праграмамі. Дысертацыя звязана з тэматыкай навуковых даследаванняў, якія праводзіліся на кафедры гісторыі і беларусазнаўства (з 1 красавіка 2005 г. кафедра гісторыка-патрыятычнага выхавання) Дзяржаўнай установы адукацыі «Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы» ў рамках сувыканання тэмы-заказа Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь «Гістарычныя лёсы Беларусі (IX – XX стст.): актуальныя праблемы гісторыі і сучаснасці» (дзяржаўны рэстр НДВКР № 1999/1948). Тэма дысертацыйнага даследавання зацверджана загадам рэктара РІВШ ад «26» снежня 2001 г., № 11.

Мэты і задачы даследавання. Мэта дысертацыйнай работы – выявіць характар, накіраванасць, асаблівасці і значэнне рэформы ў дзяржаўнай вёсцы Беларусі 1857 – 1862 гг. праз даследаванне комплексу сацыяльна-эканамічных мерапрыемстваў, зробленых уладамі па правядзенню гэтай рэформы. Для дасягнення пастаўленай мэты аўтар бачыць свае задачы ў наступным:

- вызначыць асноўныя праблемы эканамічнага жыцця дзяржаўнай вёскі на момант пачатку правядзення рэформы;
- выявіць мэты і задачы, якія ставілі перад сабой ініцыятары рэформы;
- рэканструяваць ход і асноўныя этапы сацыяльна-эканамічных мерапрыемстваў рэформы;

- паказаць грамадска-палітычны рух, яго асаблівасці і характар пад час правядзення рэформы;
- раскрыць формы і метады правядзення аграрных мерапрыемстваў у краі і агульны накірунак сацыяльна-эканамічных працэсаў на беларускіх землях у разглядаемы перыяд.

Аб'ект і прадмет даследавання. Аб'ектам даследавання з'яўляецца сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі пераходнага ад феадальных да капіталістычных адносін перыяду. Прадмет даследавання – рэформа 1857 – 1862 гг. ў дзяржаўнай вёсцы яе ўплыў на сацыяльна-эканамічнае развіццё беларускіх губерняў Расійскай імперыі.

Гіпотэза. Пасля правядзення рэформы П.Дз. Кісялёва ў заходніх губернях Расійскай імперыі адбылося пэўнае паляпшэнне сацыяльна-эканамічнага становішча дзяржаўных сялян. Аднак у 1857 г. Міністэрства дзяржаўных маёмасцей узначаліў М.М. Мураўёў, які бачыў галоўную задачу вядзення гаспадаркі ў казённых маёнтках у тым, каб болей атрымліваць з іх прыбытку. Абапіраючыся на такія планы, міністр дзяржаўных маёмасцей пачаў правядзенне рэформы новай контррэформы на дзяржаўных землях заходніх губерняў, у выніку якой значна пагоршылася становішча дзяржаўных сялян.

Метадалогія і метады правядзення даследавання. Метадалагічную аснову дадзенага даследавання склалі асноўныя прынцыпы гістарычнага пазнання – каштоўнасны падыход, прынцыпы аб'ектыўнасці і гістарызму. Для вырашэння канкрэтных задач, якія сфармуляваны ў рамках дысертацыйнага даследавання, узнікла неабходнасць прымянення двух груп метадаў. Да першай групы належаць агульнанавуковыя прыёмы і метады: дэдуктыўны, індукцыйны, аналіз, абагульненне, абстрагіраванне, а таксама метады мадэліравання. Да другой групы адносяцца спецыяльна-гістарычныя метады: гісторыка-генетычныя, гісторыка-параўнальныя і гісторыка-сістэмныя. Выбар метадаў даследавання быў абумоўлены спецыфікай аб'екта і прадмета даследавання, а таксама ўзроўнем іх вывучанасці ў навуковай літаратуры.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў. Дысертацыя ўяўляе сабой першае ў беларускай гістарыяграфіі комплекснае даследаванне аграрных пераўтварэнняў 1857 – 1862 гг. у дзяржаўнай вёсцы беларускіх губерняў Расійскай імперыі, з асвятленнем і аналізам умоў, характару і тэндэнцый яе сацыяльна-эканамічнага развіцця.

У адрозненні ад савецкай гістарыяграфіі дадзенае даследаванне даказвае, што пераход да капіталістычных адносін пачаўся з рэформы дзяржаўных сялян 1857 – 1862 гг., а не як было прынята лічыць раней, з адмены прыгоннага права. У даследаванні высяляюцца ўмовы, характар і тэндэнцыі сацыяльна-эканамічнага развіцця беларускай дзяржаўнай вёскі ў канцы 50-х – пачатку 60-х гг. XIX ст., вызначаюцца месца і роля адпаведных прапаноў яе рэфармавання з боку Міністэрства дзяржаўных маёмасцей, што дае магчымасць не толькі больш дакладна прааналізаваць стадыі зараджэння тут новых капіталістычных адносін, але і дазваляе выявіць метады і этапы пераходу да новых эканамічных адносін у рэгіёне.

Вывучаецца станаўленне капіталістычнай прадпрымальніцкай арэнды на зямлю і робіцца спроба паказаць грамадска-палітычны рух, як рэакцыю на рэформу ў дзяржаўным сектары эканомікі беларускіх губерняў.

Менавіта такая пастаноўка праблемы дазваляе раскрыць прычыны нарастання супярэчнасцей у грамадстве беларускіх губерняў у канцы 50-х – першай палове 60-х гг. XIX ст. і паказвае шляхі іх вырашэння.

У дысертцыі ўпершыню ўводзіцца ў абарачэнне шырокае кола гістарычных крыніц з гістарычных архіваў г. Мінска, г. Гродна і г. Санкт-Пецярбурга, а таксама рукапісны матэрыял з Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Практычная (эканамічная, сацыяльная) значнасць атрыманых вынікаў. Вынікі дадзенага даследавання могуць быць выкарыстаны як для больш глыбокага вывучэння акрэсленых у ім праблем, так і для далейшых навукова-тэарэтычных распрацовак іншых аспектаў развіцця сацыяльна-эканамічных працэсаў у Беларусі, Правабярэжнай Украіне і Літве. Матэрыялы дадзенай навуковай працы будуць карыснымі пры складанні лекцыйных курсаў па гісторыі Беларусі XIX ст., а таксама пры распрацоўцы спецыяльных курсаў па гісторыі дзяржаўных сялян у беларускіх губернях Расійскай імперыі. Шырокі фактычны матэрыял дысертцыі можа быць прыменены для напісання манаграфій і абагульняючых навуковых выданняў, артыкулаў, навучальных дапаможнікаў па гісторыі Беларусі, як для школьнага курса, так і для ВНУ. Акрамя таго, матэрыялы дысертцыі ўяўляюць цікавасць для эканамістаў пры распрацоўцы рэформ з мэтай пазбегнуць памылак, якія ўжо былі ў гісторыі.

Асноўныя палажэнні дысертцыі, якія выносяцца на абарону.

1. Міністр дзяржаўных маёмасцей М.М. Мураўёў адну з асноўных сваіх задач бачыў у рэфармаванні дзяржаўнай вёскі заходніх губерняў Расійскай імперыі. Падрыхтоўчым мерапрыемствам стала рэфармаванне адміністрацыйнай сістэмы на казённых землях гэтага рэгіёна, шляхам ліквідацыі сялянскага самакіравання, што аднак не палепшыла фінансавага становішча казённых сялян.

2. Міністэрства дзяржаўных маёмасцей у перыяд 1858 – 1859 гг. стварыла дакументальную базу для правядзення рэформы ў казённых маёнтках, што давала магчымасць перад тым, як перайсці да рэальных пераўтварэнняў у дзяржаўнай вёсцы, правесці паверачную люстрацыю для пераацэнкі казённых зямель і стварэння магчымасцей пераходу да новых форм гаспадарання пры захаванні тут прыгоннай сістэмы.

3. Пасля пераацэнкі зямлі ў час правядзення люстрацыі асноўным мерапрыемствам рэформы стаў пераход да капіталістычна-прадпрымальніцкіх арэндных форм гаспадарання на дзяржаўных землях беларускіх губерняў. На працягу 1858 – 1862 гг. актыўна ўтвараліся фермерскія гаспадаркі, якія аддаваліся ў арэнду на таргах.

4. Асноўнай задачай рэформы М.М. Мураўёва было павелічэнне даходаў у казну з дзяржаўных маёмасцей, пераважна за кошт павелічэння падаткаў і плацяжоў. Пры гэтым асноўны цяжар фінансавых выплат аказаўся ўскладзены на сялян.

5. У канцы 50-х – першай палове 60-х гг. XIX ст. у Расійскай імперыі склалася напружанае сацыяльна-палітычнае становішча, што праяўлялася і ў

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

сутычках дзяржаўных сялян з мясцовымі ўладамі ці памешчыкамі суседніх маёнткаў. У беларускім грамадстве назіралася незадаволенасць гэтымі аграрнымі мерапрыемствамі ўрада, што прыцягнула да ўдзелу ў паўстанні 1863 г. не толькі вышэйшыя саслоўі, але і дзяржаўных сялян. Не спыняліся сацыяльна-класавыя сутычкі ў дзяржаўных маёнтках аж да рэформы 1867 г.

Асабісты ўклад суіскальніка. Даследаванне з'яўляецца самастойнай аўтарскай працай. Суіскальнікам была прааналізавана значная колькасць архіўных і апублікаваных крыніц, адабраны, вывучаны і сістэматызаваны значны масіў фактычнага матэрыялу.

Апрабавыя вынікаў дысертацыі. Асноўныя вынікі даследавання дасягваліся аўтарам на наступных міжнародных і рэспубліканскіх навукова-практычных і навукова-тэарэтычных канферэнцыях: «Человек, культура, цивилизация: проблема исторического выбора» (Мінск, 3 красавіка 2003 г.); «Навукова-практычная канферэнцыя, прысвечаная 140-годдзю паўстання 1863 г.» (Мінск, 16 мая 2003 г.); «Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць» (Магілёў, 22-23 мая 2003 г.); «IV Доўнарскія чытанні ў Рэчыцы» (Рэчыца, 18-19 верасня 2003 г.); «История и культура Европы в контексте становления и развития региональных цивилизаций и культур: актуальные проблемы из исторического прошлого и современности» (Віцебск, 30-31 кастрычніка 2003 г.); «Куляшоўскія чытанні» (Магілёў, 11-12 снежня 2003 г.); «Национальная экономика Республики Беларусь: проблемы и перспективы» (Мінск, 29-30 красавіка 2004 г.), «Падрыхтоўка педагагічных і навуковых кадраў гісторыкаў і развіццё гістарычнай навукі ў Беларусі» (Гродна, 30 верасня 2004 г.), «Великие преобразователи естествознания: Жорес Алфёров» (Мінск, 24-25 лістапада 2004 г.), «Фундаментальные и прикладные исследования в системе образования» (Тамбоў, 1 сакавіка 2005 г.).

Апублікаванасць вынікаў. Вынікі дысертацыі былі апублікаваны ў 13 працах. З іх 5 артыкулаў (3 – у часопісах, што вызначаны ВАК РБ для публікацыі навуковых вынікаў доктарскіх і кандыдацкіх даследаванняў, 2 – у рэцэнзаваных навуковых зборніках) і 8 тэзісаў выступленняў на навуковых канферэнцыях (1 за мяжой). Агульны аб'ём апублікаваных работ – 67 старонак.

Структура і аб'ём дысертацыі. Дысертацыйная праца складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі, асноўнай часткі, заключэння, спіса выкарыстаных крыніц і 3 дадаткаў. Асноўная частка прадстаўлена 4 главамі, 3 з іх уключаюць некалькі раздзелаў. Усе структурныя часткі маюць загалоўкі. Агульны аб'ём дысертацыі – 139 старонак, з іх 13 старонак займае спіс выкарыстаных крыніц, які ўтрымлівае 203 найменаванні, 26 старонак – дадаткі.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

ЗАКЛЮЧЭННЕ

На аснове аналізу праведзенай рэформы можна зрабіць наступныя высновы:

1. Цэнтральнае месца ў працэсе пераходу да новых вытворчых адносін адыграла ў канцы 50-х – пачатку 60-х гг. XIX ст. сялянскае пытанне. Імкнучыся паменшыць вастрыню крызісу, урад ішоў на рэформы. Найбольш вядомай рэформай гэтага часу прынята лічыць адмену прыгоннага права. Аднак яна не закранала дзяржаўных сялян, бо ў дзяржаўнай вёсцы з 1857 г. ужо ішла рэформа, якую распачаў міністр дзяржаўных маёмасцей граф М.М. Мураўёў. М.М. Мураўёў сваю рэформу пачаў з адміністрацыйных перамен, што было звязана з неабходнасцю стварыць спрыяльныя ўмовы для далейшых эканамічных пераўтварэнняў – гэта значыць скараціць чыноўніцкі апарат і знізіць фінансавыя

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

выплаты на яго ўтрыманне, а таксама спрасціць сістэму кіравання дзяржаўнымі маёмасцямі на месцах. Нягледзячы на тое, што М.М. Мураўёў добра ведаў становішча ў заходніх губернях Расійскай імперыі, бо працяглы час займаў кіруючыя пасады ў некаторых беларускіх губернях, пайшоў ён з прычын сваіх сацыяльна-класавых поглядаў не па шляху ліквідацыі валасных органаў ўлады, а сельскага самакіравання. Гэтыя дзеянні нанеслі вялікую шкоду сельскаму кіраванню. У сёлах засталіся толькі старасты, якія падпарадкоўваліся валасным уладам, а тыя ў сваю чаргу чыноўнікам ад казны. Акруговае кіраванне было ліквідавана толькі ў Мінскай губерні, як эксперымент, а ў астатніх губернях пакінута да канца рэформы. Матэрыяльныя выгады такіх пераўтварэнняў былі нязначныя, а шкода сялянскаму самакіраванню была нанесена вялікая [10, 11, 13].

2. Паверачная люстрацыя, распачатая П.Дз. Кісялёвым, карэнным чынам была перагледжана новым міністрам: зацікаўлены ў выяўленні адмоўных бакоў рэформы свайго папярэдніка, ён назначае новую рэвізію дзяржаўных маёмасцей у дзевяці заходніх губернях (Літва, Беларусь і Правабярэжная Украіна). Галоўнымі задачамі паверачнай люстрацыі былі пераацэнка і пераразмеркаванне казённых зямель, а таксама вылічэнне новага пазямельнага даходу з мэтай большага прыбытку ў казну з дзяржаўных маёмасцей. Атрыманыя ад гэтых дзеянняў матэрыялы адлюстроўвалі стан дзяржаўнай вёскі: адбылося разбурэнне фальваркава-арэнднай сістэмы і ўтварэнне дробных стаццей, здаваўшыхся ў арэнду асобна, што змяншала прыбытак ад іх у казну; назіралася цераспалоснасць; за розныя па велічыні і якасці землі з сялян спаганяўся аднолькавы аброк, з-за чаго павялічваліся нядоімкі; рэвізоры канстатавалі факты парушэння праў сялян на зямлю, якой яны карысталіся. А таксама рэвізоры намецілі асноўныя мерапрыемствы мяркуемай рэформы: усе землі аб'яднаць у суцэльныя прасторы, аднесці да іх дробныя гаспадаркі і асобныя бліжэйшыя аброчныя стацыі, каб утварыць арэндныя фермы для развіцця на іх капіталістычна-прадпрымальніцкай дзейнасці; фермы прапанавалася аддаваць у арэнду пераважна з таргоў і дапускаць на іх у першую чаргу прадстаўнікоў вышэйшых саслоўяў; перагледзець прыныцы налічэння аброкаў на сялян і дапусціць замену іх натуральнымі павіннасцямі на карысць арандатараў [4, 8, 9, 10, 11, 12].

3. Галоўнымі мерапрыемствамі рэформы 1857 – 1862 гг. было зямельнае пераразмеркаванне. Адрозна ж пасля завяршэння паверачнай люстрацыі пачаўся пераход да фермерскай гаспадаркі: у чатырох беларускіх губернях было ўтворана на працягу 1858 – 1862 гг. 703 фермы. Тут жа з'явіліся і цяжкія. На большасць ферм кошты былі значна завышаны, прыкладна на 23 %. Сяляне амаль не маглі прымаць удзел у таргах на лепшыя гаспадаркі з прычыны непараўнальна горшага ў супастаўленні з вышэйшымі саслоўямі матэрыяльнага становішча, імі было ўзята ва ўтрыманне прыкладна толькі 17 % усёй дзяржаўнай зямлі. На працягу 1858 – 1861 гг. прыходзілася некалькі разоў пераглядаць структуру ўтвораных ферм і праводзіць на іх паўторныя таргі – прыкладна 62 % ферм з першага разу не ўдавалася затаргаваць і прыходзілася праводзіць іх новую пераацэнку. Усё гэта патрабавала дадатковых сродкаў, што таксама пагаршала становішча дзяржаўнай вёскі. У выніку гэтых мерапрыемстваў былі праведзены значныя зямельныя

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

пераўтварэнні, якія прывялі да змяншэння надзелаў сялян, а прыгнёт іх узмацніўся [2, 7, 9, 10, 11, 12].

4. Асноўнай мэтай рэформы М.М. Мураўёва было, пры захаванні эксплуатацыі дзяржаўных сялян, падняцце даходаў казны. Дзеля гэтага патрабавалася павелічэнне аброчных падаткаў і плацяжоў з дзяржаўных маёмасцей. Такое павелічэнне адбывалася на працягу 1859 – 1861 гг. і стала для дзяржаўных сялян вялікім цяжарам. Першапачатковае ўзвышэнне на беларускіх землях было намечана на 55 % у параўнанні з падаткамі па папярэдняй люстрацыі. Аднак ужо к канцу 1860 г. стала зразумела, што такія выплаты сялянам не пацягнуць. Запазычанасці іх павялічыліся ў параўнанні з 1858 г. прыкладна на 36 %. У 1861 г. міністэрства дзяржаўных маёмасцей вымушана было прызнаць немэтазгоднасць такога становішча і перагледзець сумы выплат. Аброчныя плацяжы і падаткі былі зніжаны: у параўнанні з першай люстрацыяй яны былі вышэй на 19 %. Аднак і гэтыя сумы былі дастаткова вялікімі. Такія мерапрыемствы прывялі да пагаршэння становішча дзяржаўнай вёскі: з яе былі «выцягнуты» усе сродкі, што «затармазіла» яе далейшае развіццё [1, 6, 7, 9, 10, 11, 12].

5. Пад уздзеяннем пагаршэння эканамічнага становішча і пад уплывам напружанай сацыяльнай сітуацыі, якая склалася ў Расійскай імперыі ў 1859 – 1862 гг., павялічылася колькасць сялянскіх хваляванняў у Беларусі, прыкладна ў 10 разоў. Аднак, пры ўсёй сваёй упартасці і сіле, гэты рух быў разрознены і недастаткова арганізаваны. Амаль на кожнае другое хваляванне прыходзілася выклікаць войскі, толькі з дапамогай якіх іх станавілася магчымым падавіць. Пасля 1861 г. рух дзяржаўных сялян зліваецца з рухам памешчыцкіх сялян. Аднак менавіта рэформа М.М. Мураўёва паўплывала на далейшае абвастрэнне сацыяльнай барацьбы ў маёнтках, якія належалі казне. Незадаволенасць аграрнымі мерапрыемствамі, праведзенымі ў 1857 – 1862 гг., прыцягнулі дзяржаўных сялян да барацьбы супраць арандатараў і непасрэдна дзяржавы, а таксама гэтая рэформа падштурхнула дзяржаўных сялян да ўдзелу ў паўстанні 1863 г. Пад час паўстання была высветлена прыхільнасць да яго большай часткі арандатараў, якія прынялі ўдзел у паўстанні. Гэты момант стаў вырашальным у лёсе дзяржаўнай вёскі. Таму пасля паўстання ўрад пайшоў на правядзенне яшчэ адной рэформы, у якой быў перагледжаны асноўны накірунак рэформы 1857 – 1862 гг. (павелічэнне прыбытку казны за кошт сялян) і праведзена шэраг новых пераўтварэнняў.

Так, ставячы, па сутнасці, прагрэсіўную задачу – ліквідаваць цэраспалоснасць, перавесці эканоміку дзяржаўных маёмасцей да капіталістычных адносін і павялічыць прыбыткі ў казну, рэформа М.М. Мураўёва з прычыны таго, што яе ініцыятар быў прыхільнікам захавання прыгоннай сістэмы, вырашала яе не на карысць сялянскаму землекарыстанню. А наступствы ад дрэннага арэнднага кіравання назіраліся ў дзяржаўнай вёсцы яшчэ на працягу дзесяцігоддзяў [3, 5, 7, 9, 10, 11, 12].

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

СПІС АПУБЛІКАВАННЫХ АЎТАРАМ РАБОТ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў рэцэнзуемых навуковых часопісах і зборніках:

1. Ефімовіч А.В. Змяненні ў налічэннях падаткаў і плацяжоў падчас рэформы М.М. Мураўёва 1857 – 1862 гг. // Беларуский экономический журнал – 2004. – № 3. – С. 102-109.
2. Ефімовіч А.В. Утварэнне фермаў у казённых землях і аддача іх у арэнду ў 1859 – 1861 гг. // Веснік Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта – 2004. – № 2(11). – С. 42-46.
3. Ефімовіч А.В. Хваляванні дзяржаўных сялян на беларускіх землях у канцы 50-х – пачатку 60-х гг. XIX ст. // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Куляшова. – 2005. – № 1(20). – С. 22-26.
4. Ефімовіч А.В. Падрыхтоўка і правядзенне паверачнай люстрацыі // Філасофія. Культура. Общество: Сб. трудов молодых учёных и аспирантов: В 2 ч. / Под ред. Н.С. Сташкевича, В.С. Кошелева и др. – Минск: Изд-во РИВШ БГУ, 2004. – Вып. 4. – Ч.1: Філасофія і культуралогія. Історыя. – С. 122 – 128.
5. Ефімовіч А.В. Рэакцыя дзяржаўных сялян на рэформу М.М. Мураўёва 1857 – 1862 гг. // Філасофія. Культура. Общество: Сборник трудов молодых учёных и аспирантов. В 2 ч. – Вып. 5. – Ч. 1: Філасофія і культуралогія. Історыя. – Мн.: РИВШ, 2005. – С. 141-147.

Тэзісы дакладаў і матэрыялы канферэнцый:

6. Ефімовіч А.В. Аброчныя плацяжы пад час рэформы М.М. Мураўёва ў дзяржаўнай вёсцы // Нацыянальная эканоміка Рэспублікі Беларусь: праблемы і перспектывы развіцця: Матэрыялы респ. навуц. студ. конф. Минск, 29-30 красавіка 2004 г. – Мн.: БГЭУ, 2004. – С. 240-241.
7. Ефімовіч А.В. Контррэформа ў дзяржаўнай вёсцы Беларусі ў 1857 – 1862 гг.: праблема цэласнасці гістарычнага працэсу // Чалавек, культура, цывілізацыя: праблема гістарычнага выбара: Сб. матэрыялаў навуц. конф. молодых учёных и аспирантов, Минск, 3 красавіка 2003 г. / РИВШ БГУ. – Минск, 2003. – С. 71-72.
8. Ефімовіч А.В. Паверачная люстрацыя ў дзяржаўных маёнтках беларускай вёскі ў 1857 – 1862 гг. як састаўная частка гісторыі Беларусі новага часу // Історыя і культура Еўропы ў кантэксце становлення і развіцця рэгіянальных цывілізацый і культур: актуальныя праблемы і гісторыя гістарычнага прошлага і сучаснасці: Матэрыялы міжнароднага навуц.-тэарэтычнага конф., Віцебск, 30-31 кастрычніка 2003 г. / Віцебскі гос. ун-т ім. П.М. Машэрава. – Віцебск, 2003. – С. 135-136.
9. Ефімовіч А.В. Пераход да капіталізму ў дзяржаўнай вёсцы – актуальнае пытанне сучаснай гістарычнай навуцы // Куляшоўскія чытанні: Матэрыялы міжнароднага навуц. канф., Магілёў, 11-12 снежня 2003 г.: Тэзісы дакладаў: У 2 ч. / Магілёўскі дзярж. ун-т ім. А.А. Куляшова. Пад рэд. Я.Р. Рыера, Л.А. Леўскай і інш. – Магілёў, 2004. – Ч. 2. – С. 123-125.

- 10.Ефімовіч А.В. Правядзенне контррэформы ў дзяржаўнай вёсцы Магілёўскай губерні ў 1857 – 1862 гг. // Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць: 36. навук. прац удзельнікаў Трэцяй Міжнар. навук. канф. «Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць» Магілёў, 22-23 мая 2003 г.: У 2 ч. / Магілёўскі дзярж. ун-т харчавання. Пад рэд. Я.Р. Рыера, Ю.М. Бубнава. – Магілёў, 2003. – Ч. 1. – С. 194-200.
- 11.Ефімовіч А.В. Правядзенне контррэформы ў дзяржаўнай вёсцы Рэчыцкага павета ў 1857 – 1862 гг. // Чацвёртыя Міжнародныя Доўнараўскія чытанні (Рэчыца, 18-19 верасня 2003 г.): У 2 ч. / Рэд. кал.: В.М. Лебедзева (адк. рэд.) і інш. – Гомель: УА «ГДУ імя Ф. Скарыны», 2004. – Ч. 2: Рэчыца ў часе і прасторы: 790 год заснавання горада. – С. 90-100.
- 12.Ефімовіч А.В. Стан і магчымасці даследавання рэформы 1857 – 1862 гг. у дзяржаўнай вёсцы Беларусі // Великие преобразователи естествознания: Жорес Алфёров. XX юбилейные международные чтения: Тезисы докл. 24-25 ноября 2004 г. – Мн.: БГУИР, 2004. – С. 230-232.
- 13.Ефимович Е.В. Административные преобразования во время реформы в государственной деревне Беларуси 1857 – 1862 гг. // Фундаментальные и прикладные исследования в системе образования: Материалы 3-й Международной научно-прак. конференции. Ч. 2 / Отв. ред. Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Першина, 2005. – С. 249-252.